MISKOLCI EGYETEM

ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI KAR

DEÁK FERENC ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI

DOKTORI ISKOLA

dr. Sztermen Orsolya Lili

MAGÁNJOG ÉS SOFT LAW SZEREPE A MÚZEUMI GYŰJTEMÉNYI MOBILITÁS NEMZETKÖZI KÖLCSÖNÜGYLETEIBEN

Phd értekezés tézisei

Miskolc

2026

Tartalomjegyzék

I. Az értekezés tárgya, témája és célkitűzései 2
II. Az értekezés tartalmi felépítése 5
III. A kutatás során alkalmazott módszerek 7
IV. A kutatási eredmények összefoglalása 9
V. Az értekezés témájához kapcsolódó saját közlemények 18

A kézirat lezárásának időpontja: 2026. október 10.

I. AZ ÉRTEKEZÉS TÁRGYA, TÉMÁJA ÉS CÉLKITŰZÉSEI

Kutatásom központi témája a muzeális intézmények körében megvalósuló, ezen intézmények által és között megszervezésre kerülő kulturális javak, műtárgyak, művészeti alkotások, szerzeményezett, avagy éppen letétben illetve kölcsönben lévő gyűjteményi elemek egymásközti kölcsönzése. Legfőképpen a külföldi kölcsönzések, s nem a belföldön megvalósuló kölcsönügyletek álltak a fókuszomban, így a gyűjteményi elemek külföldi mozgatásához kapcsolódó jogi, szakmai, közigazgatási feltételeket vizsgáltam: szakmai résztvevők, a múzeumok feladata és változó szerepe, jogi háttér, jogszabályi beágyazottság, nemzetközi szervezetek kapcsolódó tevékenységei.

Az ezredfordulót megelőzően megerősödő európai uniós gyűjteményi mobilitást ösztönző törekvésekkel párhuzamosan Magyarországon a 2000-es évek elejétől ugyancsak jelentősen növekedett a kül- és belföldi kölcsönzésekre épülő kiállítások száma. Ennek a folyamatnak egyik korai mérföldköve a Magyar Nemzeti Múzeum 2000-ben megrendezett „Europas Mitte um 1000" című kiállítása volt, amely már jól érzékeltette a nemzetközi kölcsönzések növekvő jelentőségét. Egy következő jelentős állomást jelentett a Szépművészeti Múzeum 2004-es „Monet és barátai" kiállítása, amelyre okkal emlékezik szinte minden kultúrakedvelő, múzeumi látógató, amely kiállításhoz harminchárom európai és amerikai gyűjtemény biztosította műtárgyakat, a magyar szervezés eredményeképpen. A nemzetközi kölcsönzési gyakorlat fejlődésével párhuzamosan volt arra szükség, hogy kialakuljanak azok a jogi és pénzügyi garanciák, amelyek lehetővé tehetik a nagy értékű kulturális javak biztonságos mozgatását. Kiemelkedő jelentőségű a kiállítási garancia mint állami szerepvállalás kialakítása, amely hozzájárul ahhoz, hogy Magyarországon olyan nagyszabású nemzetközi kiállítások valósulhassanak meg, mint például a Van Gogh kiállítás Budapesten vagy a „Dzsingisz kán és öröksége", de sorolni számos további, javarészt Budapesten, illetőleg csekélyebb számban vidéken is nemzetközi kölcsönügyletekkel megvalósított időszaki kiállítást. Az állami garancia intézménye a létrehozása óta a nemzetközi műtárgykölcsönzések egyik meghatározó eszközévé vált, jelentősen csökkentve a mobilitáshoz kapcsolódó ráfordításokat.

A magyar múzeumok egyre aktívabb nemzetközi részvétele a beérkező, illetőleg a külföldre irányuló kölcsönzések számának növekedését eredményezte az uniós csatlakozást követően. A kulturális javak mobilitása – múzeumok gyűjteményi mobilitása – pedig napjainkra már a múzeumi együttműködések egyik alapvető elemévé vált, amelyet összetett jogi, biztosítási és adminisztratív keretrendszer támogat. Ebben meghatározó szerepet játszanak a kölcsönzéseket elősegítő jogintézmények, különösen a kiállítási garancia és a jogi immunitás, amelyek

hozzájárulnak a kulturális javak nemzetközi mozgásának biztonságához és jogi kiszámíthatóságához. A MúzeumCafe egyik – Basics Beatrix által írt – publikációja szerint a mobilitás nem egyszerűen személyes vagy szakmai döntés kérdése, sokkal inkább a muzeális szakma, a gyűjteményezés, a gyűjteménykezelés, illetőleg a múzeumok – jogszabályi szinten is meghatározott – feladatának ellátása érdekében, a hivatás szempontjából már a túlélés feltétele is.

A doktori értekezés sajátossága, hogy egyszerre kapcsolódik a tudomány és a művészet világához, miközben jogi szempontból is összetett vizsgálati területet ölel fel. A kutatás középpontjában ugyan a magánjog, azon belül elsősorban a polgári jog áll, azonban a kulturális javak sajátos természete szükségessé teszi több jogterület szabályanyagának áttekintését is. Ennek keretében kiemelt jelentőséggel bírnak a kulturális javakra vonatkozó közigazgatási jogi rendelkezések, mivel e területen az állam nem csupán jogalkalmazóként, hanem szabályozó és védelmi funkciót ellátó szereplőként jelenik meg. A kulturális örökség részét képező javak létrejöttétől, nyilvántartásba vételétől és védelmétől kezdve azok forgalmára, kivitelére, kölcsönzésére és megőrzésére vonatkozó szabályok jelentős részét ugyanis közjogi normák határozzák meg. Ennek következtében a kulturális javak jogi helyzetének átfogó elemzése nem korlátozódhat a magánjogi összefüggések vizsgálatára, hanem szükségszerűen magában foglalja az állami beavatkozás eszközeinek és a kulturális örökségvédelmi szabályozás rendszerének elemzését is.

Esetemben a vizsgálat tárgyát a kulturális javak mobilitásához kapcsolódó jogi, intézményi és szakmai folyamatok alkotják, amely a kutatást interdiszciplináris talajra helyezi. A kutatás középpontjában azok a mechanizmusok állnak, amelyek lehetővé teszik a kulturális javak megismerését, kutathatóságát, kiállítását és nemzetközi vagy belföldi hozzáférhetőségét, valamint az ezeket meghatározó jogi és szakmai keretek. A téma természeténél fogva interdiszciplináris, mivel egyszerre érinti a jogtudomány, a muzeológia, a művészettörténet, a kulturális örökségvédelem és a kulturális menedzsment területeit.

A kulturális javak mobilitása ugyanis nem pusztán jogi kérdés, hanem kulturális és társadalmi jelenség is. A mobilitás tárgyát képező műtárgyak és gyűjtemények a művészeti és kulturális örökség körébe tartoznak, értelmezésükhöz ezért szükséges a művészeti alkotások, a vizuális kultúra és a múzeumi gyakorlat sajátosságainak figyelembevétele. Ezzel párhuzamosan a műtárgyak mozgatása, kölcsönzése, kiállítása és biztosítása olyan jogviszonyokat hoz létre, amelyek a magánjog, a közigazgatási jog, a nemzetközi jog és a szerzői jog eszköztárát egyaránt mozgósítják.

A kutatás interdiszciplináris jellegét tovább erősíti, hogy a nemzetközi kölcsönügyletek lebonyolításában meghatározó szerepet játszó múzeumok többsége közfeladatot ellátó intézményként működik. Tevékenységüket egyszerre alakítják a nemzeti jogszabályok, az európai uniós normák, a nemzetközi egyezmények, valamint a múzeumi szakma által kialakított szakmai standardok és soft law dokumentumok. Emellett a mindennapi gyakorlatban jelentős szerepet kapnak azok a szakmai szokványok és üzleti gyakorlatok is, amelyek a műtárgykölcsönzés, a szállítás, a biztosítás és az állományvédelem területén alakultak ki.

A doktori értekezés elsődlegesen a jogtudomány, azon belül a magánjog keretében helyezhető el, mivel fő célja a kulturális javak mobilitását megalapozó szerződéses és jogviszonyi rendszer feltárása. A téma ugyanakkor nem vizsgálható kizárólag jogi szemszögből. A műtárgy mint a jogviszony közvetett tárgya szükségessé teszi a művészet, a vizuális kultúra, a muzeológia és az örökségvédelem egyes alapvető fogalmainak és összefüggéseinek bemutatását is.

A kutatás ezért a kulturális javak mobilitását olyan összetett jelenségként kezeli, amelyben a jogi szabályozás, a múzeumi működés, a kulturális örökség védelme, a művészeti értékek közvetítése és a nemzetközi szakmai együttműködés elválaszthatatlan egységet alkot. Ez indokolja az interdiszciplináris megközelítés alkalmazását és több tudományterület együttes vizsgálatát.

II. AZ ÉRTEKEZÉS TARTALMI FELÉPÍTÉSE

Az értekezés a fenti célokhoz igazodva épül fel: négy nagyobb szerkezeti egységre tagolódik, az általános elméleti és fogalmi alapoktól halad a kulturális javak mobilitásának részletes jogi elemzése, majd a gyakorlati és összehasonlító jogi kérdések vizsgálata felé. Az ötödik egység az összegzést tartalmazza, a részemről megtett megállapításokkal.

Az I. fejezet a kutatás elméleti megalapozását szolgálja. Ennek keretében kerül sor a kutatási téma, a kutatási kérdések és a vizsgálat céljának meghatározására, továbbá a dolgozat szerkezeti rendszerének és módszertanának ismertetésére.

- A fejezet külön figyelmet fordít a kutatás interdiszciplináris jellegére, bemutatva a jogtudomány, a művészetelmélet, a muzeológia és a kulturális örökségvédelem kapcsolódási pontjait.
- E körben vizsgálat tárgyát képezik a kulturális identitás és az alkotmányos identitás összefüggései, a művészi jelleg meghatározásának problematikája, valamint a múzeumok kulturális kánonképző és kapuőr funkciója.

A II. fejezet a kulturális javak mobilitásához kapcsolódó jogi szabályozás többrétegű rendszerét tárja fel.

- A vizsgálat kiindulópontját a kulturális javak fogalmi meghatározása képezi, amely a magyar jog, a nemzetközi jog és az európai uniós jog szabályozásának összevetésével kerül bemutatásra.
- Ezt követően a kulturális javak mobilitásának szabályozási környezetének elemzése következik, külön figyelmet fordítva a soft law és hard law eszközök kapcsolatára, az alkotmányjogi alapokra, a közigazgatási jogi, pénzügyi jogi és költségvetési jogi összefüggésekre.
- A fejezet ezt követően áttekinti a polgári jogi szabályozás releváns területeit, így a tulajdonjogi, kötelmi jogi és szerzői jogi kapcsolódásokat, végül pedig bemutatja a büntetőjog szerepét a kulturális javak védelmében.
- A nemzetközi és európai uniós védelmi mechanizmusok mint a soft law terület lényeges elemei ugyancsak a magyar szabályozást megelőzően kerülnek ismertetésre.

A doktori értekezés III. fejezete a II. fejezethez hasonlóan a dolgozat központi részének számít, azonban egy külön, nagyon hangsúlyos, a dolgozat központi kutatási területét érintő területet bont ki. Ebben a fejezetben résztelesen ismertetésre kerül a múzeumok változó szerepe, az intézmény bemutatása és gyakorlata a nemzetközi mobilitás terén.

- Elsőként a kulturális javak mobilitásának fogalmát határozom meg, majd bemutatom a mobilitás szereplőit és a muzeális intézmények kiemelt szerepét.
- A fejezetben áttekintem a múzeum mint közintézmény történeti fejlődését, a muzeális intézmények funkcióváltozásait, valamint a magyar múzeumi gyűjtemények és a nemzetközi mobilitás kapcsolatát.
- Ezt követően elemzem a gyűjteményi elemek nemzetközi mozgásához kapcsolódó szerződéses rendszert, a mobilitás időlegességének sajátosságait, történeti fejlődését és nemzetközi jelentőségét.
- Külön alfejezetben foglalkozom a mobilitás alanyaival, a tulajdonosi és intézményi szereplőkkel, a közvetítő szervezetekkel, valamint a hagyományos és digitális kiállítási terek sajátosságaival.
- Bemutatásra kerülnek a digitális műtárgyak, az NFT, az online piacterek és a múzeumok egyre jelentősebb és hangsúlyosabb, szinte elkerülhetetlenül a kiállítási anyagok életébe szivárgó online terek fenntartása, funkciója és szerepe.

Az értekezés IV. fejezete foglalkozik a műtárgyak ideiglenes mobilitásának szerződéses hátterével.

- Itt részletesen vizsgálom a haszonkölcsön szerződést mint a gyűjteményi mobilitás elsődleges kötelmi jogi alapját, bemutatva annak dogmatikai helyét, alanyait, tárgyát, tartalmát és működését.
- Ezt követően a műtárgymobilitás biztonságát szolgáló másodlagos kötelmek elemzése következik, különös tekintettel a műtárgybiztosítási szerződésekre, a kiállítási garancia és viszontgarancia intézményére, az állami garanciavállalás rendszerére, valamint a jogi immunitás kérdésére. A fejezetet a digitális műtárgyak és a digitalizáció műtárgymobilitásra gyakorolt hatásának vizsgálata zárja.

Az értekezést lezáró V. fejezet összegzi a kutatás eredményeit, valamint megfogalmazza mindazokat a de lege ferenda javaslatokat, amelyek a kulturális javak mobilitásának hatékonyabb jogi szabályozását segíthetik elő.

III. A KUTATÁS SORÁN ALKALMAZOTT MÓDSZEREK

A doktori kutatás a tudományos kutatás általánosan elfogadott módszertani követelményeit követve a kutatási kérdések előzetes meghatározására, a releváns joganyagok, szakirodalmak és gyakorlati tapasztalatok szisztematikus feldolgozására, valamint az eredmények tudományos és gyakorlati szempontból egyaránt hasznosítható bemutatására törekedett.

A műtárgymobilitás, a műtárgykölcsönzés és a műkereskedelem vizsgálata szükségképpen interdiszciplináris megközelítést igényel. A téma egyszerre kapcsolódik a polgári jog, a közigazgatási jog, a büntetőjog és a nemzetközi jog területéhez, miközben szorosan kötődik a muzeológiához, a művészettörténethez, a műkereskedelemhez és a kulturális politikához. A kutatás elsődleges célja e jelenségek jogi elemzése volt, a muzeális intézmények gyakorlatának figyelembevételével.

A kutatás során alkalmazott főbb módszerek a következők voltak:

a) Dogmatikai és normatív elemzés

A kutatás alapját a hazai, nemzetközi és uniós jogforrások rendszerszintű vizsgálata képezte. Az elemzés kiterjedt a kulturális javak mobilitását érintő hard law és soft law normákra, különösen az UNESCO-, UNIDROIT-, ICOM- és NEMO-dokumentumokra. A vizsgálat célja a releváns jogintézmények, szerződéses konstrukciók, felelősségi szabályok és szabályozási hiányosságok feltárása volt.

b) Jogértelmezés

A hatályos joganyag elemzése során nyelvtani, rendszertani, történeti és teleologikus értelmezési módszereket alkalmaztam. A vizsgálat célja annak feltárása volt, hogy a műtárgymobilitásra vonatkozó szabályok milyen jogalkotói célokat szolgálnak, és ezek miként jelennek meg a jogalkalmazói gyakorlatban.

c) Történeti módszer

A kutatás kiegészítő elemeként vizsgáltam a műtárgymobilitás szabályozásának fejlődését, a releváns jogintézmények kialakulását és azokat a társadalmi, kulturális és gazdasági tényezőket, amelyek a jelenlegi szabályozási környezetet formálták.

d) Jogösszehasonlító módszer

A műtárgymobilitás nemzetközi jellegére tekintettel összevetettem a magyar szabályozást az európai uniós és nemzetközi modellekkel. Az elemzés célja a különböző szabályozási megoldások, felelősségi rendszerek és állami garanciavállalási modellek összehasonlítása, valamint a jó gyakorlatok azonosítása volt. Az uniós szabályozás bemutatása nem nevezhető jogösszehasonlításnak, hiszen az uniós jog követése és implementálása tagországi kötelezettség

e) Empirikus kutatás

Interjúk, kérdőívek és szakmai konzultációk segítségével dolgoztam fel a múzeumi, biztosítási és örökségvédelmi szakemberek tapasztalatait. Az empirikus kutatás célja nem a statisztikai reprezentativitás, hanem a gyakorlatban jelentkező problémák, értelmezések és megoldások feltárása volt.

f) Dokumentumelemzés

A kutatás során kölcsönzési szerződéseket, biztosítási feltételeket és egyéb kapcsolódó dokumentumokat elemeztem annak érdekében, hogy feltárhatóvá váljon a műtárgymobilitás tényleges szerződéses és intézményi működése.

Összességében a doktori kutatás több módszer együttes alkalmazására épült. A normatív és dogmatikai elemzést jogértelmezési, történeti, összehasonlító, empirikus és dokumentumelemzési módszerek egészítették ki, biztosítva a műtárgymobilitás jogi és gyakorlati működésének komplex vizsgálatát.

IV. A KUTATÁSI EREDMÉNYEK ÖSSZEFOGLALÁSA

A kutatásom tárgyát összegezve ekképpen határoztam meg a dolgozat *1.2. Kérdésfeltevés, hipotézis megjelölés* bevezető alpontban:

A kutatás központi célja annak feltárása, hogy a magyar polgári jogi szabályozás, különösen a haszonkölcsön-szerződésre és a dologi jogra vonatkozó rendelkezések mennyiben képesek megfelelő jogi keretet biztosítani a nemzetközi múzeumi kölcsönzési gyakorlat számára. A dolgozat vizsgálja, hogy a hazai kötelező erejű normák milyen mértékben harmonizálnak a nemzetközi múzeumi gyakorlattal, valamint mennyiben tükrözik a nemzetközi soft law dokumentumokban és szakmai ajánlásokban megfogalmazott alapelveket. Emellett elemzi a magyar múzeumi és szakmai szervezetek gyakorlatát, illetve az Európai Unió jogalkotásának és szakpolitikai eszközeinek szerepét a kulturális javak mobilitásának elősegítésében és a múzeumi kölcsönzések szabályozásában.

A disszertáció egyik alapvető kérdése, hogy indokolt-e a múzeumi kölcsönzést önálló szerződéstípusként kezelni, vagy a kulturális javak nemzetközi mozgása valójában több jogterületet érintő, összetett jogviszonyokra épül. Ennek megfelelően a kutatás nemcsak a szerződési jogi kereteket vizsgálja, hanem kitér a tulajdonvédelmi és felelősségi szabályokra, a nemzeti vagyon védelmének szempontjaira, a szerzői jogi vonatkozásokra, valamint a közigazgatási jogi és nemzetközi magánjogi összefüggésekre is.

A kutatás végső célja annak megválaszolása, hogy a kulturális javak kiemelkedő értéke, pótolhatatlansága és sérülékenysége szükségessé teszi-e speciális jogi megoldások kialakítását, vagy az általános polgári jogi, közigazgatási jogi, büntetőjogi és nemzetközi magánjogi eszközök megfelelő védelmet biztosítanak e sajátos jogi tárgyak számára a nemzetközi kölcsönzési gyakorlat során.

1. A kutatás eredményei alapján megállapítható, hogy a kiemelkedő kulturális értéket képviselő gyűjtemények nemzetközi mobilitása nem értelmezhető kizárólag a klasszikus vagyoni és tulajdonjogi kategóriák keretei között. Bár a kulturális javak polgári jogi értelemben dolgok és tulajdon tárgyai, mobilitásuk olyan kulturális, tudományos és közérdekű funkciókat szolgál, amelyek indokolttá teszik egy sajátos, sui generis megközelítés alkalmazását. A kutatás igazolta, hogy a gyűjtemények nem csupán gazdasági értékkel rendelkező vagyontárgyak, hanem a nemzeti vagyon értékeinek hordozói is, amelyekhez kapcsolódóan a megőrzés, a hozzáférés, a tudományos kutathatóság és a nemzetközi kulturális együttműködés követelményei egyaránt érvényesülnek.

2. A fogalmi vizsgálat alapján arra jutottam, hogy a kulturális örökség, a kulturális javak és a műtárgy fogalma egymással szorosan összefüggő, mégis, egymás mellett nem feltétlenül célszerűen használható szinonimaként. A kulturális örökség tekinthető a legtágabb kategóriának, amely ingó és ingatlan, sőt a modern nemzetközi szabályozásban már nem tárgyi örökségi elemeket is magában foglal. Ehhez képest a kulturális javak köre szűkebb, és a magyar jogban alapvetően az ingó kulturális örökségi elemeket jelöli.

Kutatásom során ugyanakkor azt tapasztaltam, hogy a szakirodalomban és különösen a köznyelvben a „kulturális javak", „kulturális tárgy", „műtárgy" és „műkincs" kifejezések egyszerűen csak, megengedően keverednek. A műtárgy kifejezés kétségtelenül közérthetőbb, és a múzeumi gyakorlatban is természetes módon használatos, jogi szempontból azonban nem ez a legpontosabb gyűjtőfogalom. A magyar örökségvédelmi jog következetesen elsősorban a kulturális javak terminológiáját alkalmazza. Doktori értekezésemben ezért disszertációban főszabályként én magam is a kulturális javak kifejezést használom, amikor a vizsgálat tárgyát jogi értelemben határozom meg. A „műtárgy" megjelölést ugyanakkor nem hagyom el teljesen: ott használom, ahol a múzeumi gyakorlatról, művészeti alkotásokról, illetve a nemzetközi kölcsönzés gyakorlati oldaláról van szó. Ennek oka az is, hogy nem minden kulturális jószág műtárgy, és fordítva, a műtárgyként kezelt tárgy jogi minősítése mindig az adott szabályozási környezettől függ. A magyar jogi fogalom kiindulópontja a kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény (Kötv.) 7. § 10. pontja, amely a kulturális javak körébe – az ingatlanok kivételével – a természet, az emberiség, a magyar nemzet és Magyarország történetének kiemelkedő és jellemző tárgyi, képi, hangrögzített és írásos emlékeit, egyéb bizonyítékait, valamint a művészeti alkotásokat sorolja fel. A Kötv. mellett a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló 1997. évi CXL. Törvény (Kult.tv.) is a kulturális javak terminológiáját követi.

A nemzetközi jog vizsgálata ugyanakkor azt mutatta meg számomra, hogy nincs egyetlen, univerzálisan alkalmazható kulturálisjószág-fogalom. Az 1954. évi Hágai Egyezmény például ingó és ingatlan kulturális javakat egyaránt véd, de speciálisan fegyveres konfliktusok esetére. Az 1970. évi UNESCO Egyezmény ezzel szemben a jogellenes behozatal, kivitel és tulajdonátruházás megakadályozására koncentrál, és az ingó kulturális javak köréből indul ki. Az 1995. évi UNIDROIT Egyezmény pedig ugyanezt a problémakört már erőteljesebben magánjogi, különösen visszaszolgáltatási oldalról közelíti meg.

Hasonló következtetésre jutottam az uniós jog vizsgálatakor is: az Európai Unió sem alkotott egyetlen, minden jogterületen alkalmazható kulturálisjószág-definíciót, hanem az adott szabályozási célhoz igazítja a fogalmat. A 116/2009/EK tanácsi rendelet a kulturális javak

kivitelét, az (EU) 2019/880 rendelet azok behozatalát szabályozza, míg a 2014/60/EU irányelv a tagállamok területéről jogellenesen kivitt kulturális javak visszaszolgáltatására koncentrál. Utóbbi már nem pusztán kor- és értékhatárokból indul ki, hanem abból, hogy az adott tárgyat valamely tagállam művészeti, történelmi vagy régészeti értéke miatt nemzeti kulturális kincsnek vagy nemzeti öröksége részének minősítette-e.

Mindezekből számomra az következik, hogy a fogalmi eltérések nem feltétlenül jogalkotási következetlenséget jelentenek, hanem részben az eltérő szabályozási célokból fakadnak. Más fogalmi körre van szükség háborús védelem, illegális műtárgyforgalom, kivitel, behozatal vagy visszaszolgáltatás esetén. A disszertáció szempontjából ezért nem egy új, minden jogterületre alkalmazható definíció megalkotását tartom célszerűnek, hanem annak egyértelmű rögzítését, hogy az egyes vizsgált jogviszonyokban melyik jogforrás fogalomrendszeréből indulok ki. A továbbiakban tehát jogi gyűjtőfogalomként következetesen a kulturális javak kifejezést alkalmazom, míg a műtárgy fogalmát elsősorban a múzeumi, művészeti és kölcsönzési gyakorlat kontextusában használom. Ez a megkülönböztetés a műtárgymobilitás vizsgálatában különösen fontos, hiszen egy tárgy mozgatásának, kivitelének, behozatalának vagy visszaszolgáltatásának jogi feltételeit végső soron nem annak köznyelvi elnevezése, hanem az adott jogszabály szerinti minősítése határozza meg.

3. Kutatásom során röviden áttekintettem a digitális műtárgyak és a műtárgymobilitás kapcsolatát is. A digitalizáció hatására ugyanis nemcsak a műalkotások létrehozásának és bemutatásának módja változott meg, hanem azok kereskedelme és gyűjtése is egyre nagyobb mértékben áttevődik a digitális térbe. A digitális művészet fogalma igen tág, a digitálisan létrehozott alkotásoktól az interaktív installációkon keresztül a virtuális és kiterjesztett valóságra épülő művekig számos alkotástípust magában foglal. Ennek kapcsán megvizsgáltam az NFT-k és a blokklánc-technológia alapvető fogalmait és működését is. Az NFT egy blokkláncon rögzített egyedi digitális tanúsítvány, amelynek egyik fontos funkciója az eredet, a tulajdonosi láncolat és a tranzakciók nyomon követhetőségének biztosítása. Ehhez kapcsolódnak az ún. okos szerződések (smart contract), amelyek meghatározott feltételek automatikus végrehajtását teszik lehetővé. A digitális műtárgyak ugyanakkor immateriális jellegük miatt számos tulajdonjogi és dologi jogi kérdést is felvetnek. Mindez a műtárgymobilitás szempontjából is új megközelítést igényel, hiszen digitális környezetben a mobilitás már nem feltétlenül fizikai helyváltoztatást jelent. E területet kutatásomban elsősorban áttekintő jelleggel vizsgáltam, annak bemutatására, hogy a digitalizáció a műtárgy és annak mobilitása hagyományos fogalmát is folyamatosan alakítja.

4. A kutatás során vizsgáltam továbbá a gyűjtemény és a közgyűjtemény fogalmát is, amelyek meghatározása különösen fontos a gyűjteményi mobilitás vizsgálatához. A Kötv. 7. § 10. pontja alapján a gyűjtemény olyan kulturális javak összessége, amely tudatos gyűjtőtevékenység eredményeként jött létre, és ritkasága, sajátos jellege vagy kulturális jelentősége miatt kiemelt értéket képvisel. Lényegesnek tartom, hogy a gyűjtemény értéke nem egyszerűen az egyes tárgyak értékének összessége, hanem azok egymáshoz való kapcsolódásában és kulturális kontextusában is rejlik, amit egyfajta értéknövelő tényezőnek tekintek. A közgyűjtemény fogalma ezzel szemben – Kötv. 7. § 15. pont – elsősorban intézményi kategória, amely meghatározott fenntartásban működő könyvtárakat, levéltárakat, muzeális intézményeket, valamint kép- és hangarchívumokat foglal magában. A magyar jog normatív megközelítéséhez képest az ICOM és a NEMO funkcionálisabb szemléletet követ: a gyűjteményt nem pusztán tárgyak együtteseként, hanem dokumentált, kutatott, megőrzött és a társadalom számára hozzáférhető kulturális örökségi egységként kezeli. A műtárgymobilitás szempontjából ez azért lényeges, mert a kölcsönzés és a gyűjteményi mobilitás során nem csupán egyes tárgyak mozognak, hanem az általuk hordozott kulturális, történeti és tudományos kontextus is.

5. Ezt követően a múzeum fogalmát és társadalmi szerepének változását tekintettem át, mivel a műtárgymobilitás értelmezéséhez szükséges annak meghatározása, hogy az milyen intézményi környezetben valósul meg. A múzeumok kialakulásának történeti folyamatával csak érintőlegesen foglalkoztam; vizsgálatom szempontjából elsősorban a múzeum jogszabályi meghatározása, feladatainak bővülése és a gyűjteményekhez való hozzáférés változó szemlélete volt releváns.

A magyar szabályozásban a múzeum a muzeális intézmények rendszerében jelenik meg, amelynek működését alapvetően a Kult. tv. határozza meg. A múzeumi működés középpontjában a kulturális javak gyűjtése, nyilvántartása, megőrzése, tudományos feldolgozása és bemutatása áll. A hangsúly egyre inkább a gyűjtemények hozzáférhetővé tételére, a tudásközvetítésre, a társadalmi részvételre és a múzeumok közötti együttműködésre is kiterjed. Ezzel párhuzamosan a gyűjtemények mobilitása is felértékelődött: a műtárgykölcsönzések és vándorkiállítások révén a kulturális javak szélesebb közönség számára válhatnak hozzáférhetővé. A műtárgymobilitást ezért nem pusztán a műtárgyak fizikai mozgatásának tekintem, hanem a modern múzeumi feladatellátás egyik eszközének is. A gyűjtemények mobilitása egyszerre szolgálhatja a kulturális javak hozzáférhetőségét, az

intézmények közötti szakmai együttműködést és a közönségépítést, miközben megvalósítása összetett jogi, felelősségi, biztosítási és örökségvédelmi kérdéseket vet fel.

6. A doktori értekezésben a műtárgymobilitást a muzeális gyakorlatban szokásos jelentésénél tágabban értelmeztem, különbséget téve az ideiglenes (kölcsönzés, letét) és végleges mobilitás (tulajdon átruházással járó adásvétel, ajándékozás, hagyományozás) között. A kutatás fókuszát ugyanakkor kifejezetten az ideiglenes műtárgymobilitás – öt évet meghaladó helyváltoztatás esetén hosszú távú mobilitásnak nevezi a szakma a mozgatást – jogi és szerződéses viszonyrendszerének feltárása jelenti, így a tulajdonjog átruházásával járó végleges mobilitást részletesen nem vizsgálom. Az ideiglenes mobilitás során a tulajdonjog változatlan marad, miközben a műtárgy birtokosa és fizikai helye meghatározott időre megváltozhat; ennek legjellemzőbb formája a műtárgykölcsönzés. Vizsgáltam, hogy e mobilitás milyen magánjogi és közjogi szabályok együttes érvényesülése mellett valósul meg. Ennek keretében elkülönítettem a mobilitás jogalapját megteremtő alapszerződéseket az azok teljesítését biztosító járulékos szerződésektől, így különösen a biztosítási, szállítási és logisztikai jogviszonyoktól. A kutatás egyik alapvető megállapítása ezért, hogy a műtárgymobilitás nem egyetlen szerződés, hanem egymásra épülő szerződéses és közjogi elemekből álló komplex jogviszonyrendszer.

7. Áttekintettem a műtárgyak ideiglenes mobilitását megalapozó legfontosabb szerződéses konstrukciókat is. Megállapítható, hogy a múzeumi gyakorlatban elsősorban a haszonkölcsön és a múzeumi letét bír jelentőséggel, amelyek közös jellemzője, hogy a kulturális javak tulajdonjogának átruházása nélkül teszik lehetővé azok más intézményhez kerülését. A haszonkölcsön elsődlegesen használati célú jogviszony, és tipikusan egy meghatározott időszaki kiállítás megvalósításához kapcsolódik, míg a múzeumi letét középpontjában a kulturális javak hosszabb távú, szakszerű őrzése, kezelése és nyilvántartása áll.

A múzeumi letét ugyanakkor a gyakorlatban túlmutathat a puszta őrzési funkción. A letétbe vett műtárgy a múzeumi gyűjtemény részévé válhat anélkül, hogy tulajdonjoga átszállna a múzeumra, és hosszabb távon bekapcsolódhat annak szakmai, kutatási és kiállítási tevékenységébe. A letét mögött gyakorlati szempontként megjelenhet az is, hogy a múzeum később véglegesen megszerzi az adott művet, illetve kortárs művészeti gyakorlatban a múzeumi bemutatás egy későbbi értékesítést is elősegíthet. Ezek azonban nem magának a letéti jogviszonynak a jogi céljai, hanem ahhoz kapcsolódó további lehetőségek.

A művész vagy a tulajdonos számára a hosszabb távú múzeumi jelenlét önmagában is jelentős értéket képviselhet. A múzeumba bekerülő mű bizonyos értelemben „halhatatlanná”

válik: dokumentált, kutatható és kulturálisan elismert közegbe kerül, ami a mű és alkotója szakmai láthatóságát és kulturális pozícióját is erősítheti. Emiatt a művészek és magángyűjtők számára is vonzó lehet, ha egy mű hosszabb időre valamely múzeum gyűjteményéhez kapcsolódik. A letétbe helyezett tárgyak kötődése ezért rendszerint szorosabb a fogadó múzeumhoz, mint az egyszeri kiállításra befogadott műtárgyaké.

Mindez a gyűjteményi mobilitás szempontjából is különösen érdekes, mert a hosszabb időre múzeumi környezetbe kerülő művek később további kiállítások és intézményközi együttműködések részévé válhatnak. A gyakorlatban ez akár egyfajta „kölcsönzési láncot" is létrehozhat: a mű egy gyűjteményhez kapcsolódik, majd onnan más kiállításokra, vándorkiállításokra vagy további intézményekhez kerülhet. A műtárgymobilitás így nem feltétlenül egyetlen, két intézmény közötti mozgást jelent, hanem egymásra épülő, hosszabb távú intézményi és szerződéses kapcsolatok rendszerét is.

8. A nemzetközi mobilitás sajátossága abban rejlik, hogy annak szabályozása több jogterület egyidejű és egymást kiegészítő alkalmazását igényli. A vizsgált jogágak nem egymástól elkülönülten működnek, hanem funkcionálisan összekapcsolódva alkotnak egységes szabályozási rendszert. Egyetlen nemzetközi kölcsönzés vagy kiállítás-megvalósítás során egyszerre jelenik meg a kulturális javakhoz való hozzáférés alkotmányos célja, a tulajdonosi és szerződéses jogosultságok érvényesülése, az állami örökségvédelmi kontroll, a pénzügyi kockázatok kezelése, valamint a jogellenes magatartásokkal szembeni büntetőjogi védelem.

A magyar alkotmányjog a mobilitás legitimációs alapját teremti meg. A művelődéshez és kultúrához való hozzáférés, a művészeti szabadság és az állam örökségvédelmi kötelezettsége indokolja, hogy a kulturális javak nemzetközi kiállításokon, kutatási együttműködésekben vagy kölcsönzésekben részt vehessenek. Ezzel párhuzamosan a közigazgatási jog gondoskodik arról, hogy a mobilitás ne veszélyeztesse a kulturális örökség fennmaradását. A védettségi rendszerek, kiviteli engedélyek, nyilvántartások és örökségvédelmi ellenőrzések olyan állami kontrollmechanizmusokat alkotnak, amelyek a közérdek érvényesülését biztosítják.

A hazai polgári jog a mobilitás magánjogi kereteit biztosítja. A tulajdonjogi és szerződéses szabályok teszik lehetővé a kölcsönzés, letét, adásvétel vagy más tulajdonátruházási formák jogszerű megvalósítását. Ugyanakkor a kutatás rámutatott arra, hogy a kulturális javak esetében a polgári jog önmagában nem képes kezelni az olyan speciális szempontokat, mint a gyűjteményi integritás, a proveniencia vagy a kulturális örökségvédelmi érdekek. Ezért a magánjogi szabályozás szükséges, de nem elégséges feltétele a jogszerű mobilitásnak.

A szerzői jog további sajátos réteget jelent, mivel a kulturális javak fizikai birtoklása nem azonos a művekhez kapcsolódó szerzői jogosultságokkal. A nemzetközi kiállítások során különösen fontossá válik a reprodukciós jogok, a digitális hozzáférés, a képfelhasználás, a névfeltüntetés és a mű integritásának kérdése. A fizikai és digitális mobilitás ezért egymástól elválaszthatatlanul kapcsolódik össze.

Hazánk vonatkozó pénzügyi és költségvetési jogának szerepe elsősorban a kockázatkezelésben jelenik meg. A rendkívül nagy értékű műtárgyak mozgatása, biztosítása és bemutatása gyakran meghaladná az egyes intézmények pénzügyi lehetőségeit. Az állami garanciarendszerek ezért lehetővé teszik olyan nemzetközi együttműködések megvalósítását, amelyek pusztán piaci biztosítási konstrukciókkal nem lennének finanszírozhatók.

A büntetőjog végül garanciális szerepet tölt be a kulturális értékek mozgásának rendszerében. Nem a mobilitás feltételeit határozza meg, hanem azok megsértésével szemben biztosít védelmet. A kulturális javakkal kapcsolatos jogellenes magatartások, így különösen az illegális kivitel, az engedély nélküli elidegenítés, a rongálás vagy az orgazdaság szankcionálásával a büntetőjog a teljes szabályozási rendszer végső biztosítékaként működik.

9. Fontos következtetés, hogy a gyűjteményi mobilitás területén a magánjog – szakzsargonnal élve hard law – és a soft law eszközei egyaránt nélkülözhetetlenek. A jogszabályok meghatározzák a kötelező minimumkövetelményeket és biztosítják a kikényszeríthetőséget, míg az ICOM Etikai Kódexéhez hasonló szakmai standardok, jó gyakorlatok és intézményi protokollok a mindennapi működéshez szükséges részletszabályokat és szakmai bizalmi kereteket adják. A proveniencia-vizsgálat, az állományvédelmi követelmények, a szállítás, a csomagolás vagy a klímakontroll kérdései jellemzően e szakmai normák körében jelennek meg.

A rövidtávú kölcsönzések jogi alapját egy szerződés biztosítja, alkotja meg a vázát az intézmények, szakemberek, akár államok közt korábban tett megállapodást. Bizonyos esetekben a nemzetközi mozgatásokat a közjogi szabályok megnehezítik, a mozgatás így el is lehetetlenülhet a korlátozottan forgalomképes, állami tulajdonban lévő közvagyon, kulturális örökségi elemek esetében. Amennyiben megállapodás született a kiállítók, örökségi elemek leltártulajdonosai között, intézmények között s a közjogi keretek sem vernek éket a gyakorlati megvalósításban, úgy az intézmények saját – a kölcsönadó oldaláról tekintve mint az ügy uraként eljáró fél – kölcsönszerződéseiket veszik elő, melyeket és a kapcsolódó dokumentációkat honlapjukon közzé is teszik, s kötik meg a másik féllel. A szerződésben a nemzeti joganyag követése egyértelmű előfeltétel, de a sajátos intézményi „extra” szabályok,

követelmények, kitételek is helyet kapnak. A disszertációban részletesen kitérek a haszonkölcsön-szerződés mint a mobilitás alapját szolgáltató jogintézmény kötelmi jogi ismertetésére, részleteiben mutatom be ezt a szerződési típust.

10. A disszertációban rámutattam arra is, hogy az ideiglenes műtárgymobilitás megvalósításához az alapszerződés mellett számos másodlagos, járulékos kötelem és garanciális mechanizmus kapcsolódik, amelyek a műtárgy fizikai és jogi biztonságát szolgálják. Ezek körében vizsgáltam különösen a biztosítási, szállítási és logisztikai jogviszonyokat, valamint a műtárgy őrzésével, kezelésével, dokumentálásával és biztonságával összefüggő kötelezettségeket. Részletesen bemutattam a műtárgybiztosítás sajátosságait, így az „all risk" és a „szögtől szögig" („nail to nail") biztosítási konstrukciókat, valamint a biztosítási érték meghatározásának nehézségeit.

Rámutattam arra is, hogy a műtárgyak kulturális, művészeti és piaci értékének eltérése miatt az alul- és túlbiztosítás, illetve a megfelelő biztosítási összeg meghatározása sajátos problémát jelent a múzeumi kölcsönzések során. A magas kereskedelmi biztosítási költségek alternatívájaként ismertettem az állami kiállítási garancia és a kiállítási viszontgarancia rendszerét, amelyek jelentős szerepet töltenek be a nagy értékű műtárgyak mobilitásának elősegítésében. A nemzetközi kölcsönzések kapcsán kitértem a jogi immunitás („immunity from seizure") intézményére is, amely a kölcsönzött kulturális javak lefoglalással és más kényszerintézkedésekkel szembeni védelmét szolgálja. Mindezek alapján a műtárgymobilitást egymással összekapcsolódó alapszerződések, másodlagos kötelmek és garanciális jogintézmények komplex rendszereként értelmezem.

11. Összességében a kutatás alátámasztotta, hogy a nemzetközi gyűjteményi mobilitás valóban sui generis jelenség. E sajátosság nem egy új, önálló jogág létét jelenti, hanem azt, hogy a kulturális javak nemzetközi mozgása csak több jogterület és szakmai normarendszer együttes alkalmazásával szabályozható eredményesen. A mobilitás teljes életciklusa során, a proveniencia vizsgálatától és a kölcsönzési döntéstől kezdve az engedélyezésen, biztosításon, szállításon és felhasználáson át egészen a visszaszolgáltatásig, az alkotmányjog, a közigazgatási jog, a polgári jog, a szerzői jog, a pénzügyi jog, a büntetőjog és a nemzetközi szakmai standardok együttesen biztosítják a kulturális örökség védelmét és a kulturális javak jogszerű mobilitását. Ez a komplex, több szinten működő szabályozási rendszer különbözteti meg a kulturális javakat a közönséges vagyontárgyaktól, és indokolja azok önálló, sui generis szemléletű kezelését.

12. Kutatásom során arra a következtetésre jutottam, hogy a műtárgymobilitás magyar szabályozási háttere rendkívül szerteágazó és többszintű. A vonatkozó rendelkezések különböző törvényekben és végrehajtási rendeletekben találhatók meg: a magánjogi jogalapot elsősorban a Ptk. szerződési szabályai teremtik meg, míg a muzeális intézmények működésére, a kulturális javak védelmére, kivitelére és behozatalára, valamint az állami garanciavállalásra és egyéb közjogi feltételekre külön jogszabályok és részletszabályok vonatkoznak. Ehhez kapcsolódik az európai uniós joganyag, valamint a nemzetközi szervezetek – különösen az ICOM és a NEMO – soft law jellegű ajánlásainak és szakmai standardjainak rendszere, amelyek a kölcsönzés gyakorlati és szakmai követelményeit tovább részletezik. E standardok egy esetleges nemzetközi jogvitában a megfelelő szakmai gondosság tartalmának meghatározásakor is releváns viszonyítási pontként szolgálhatnak.

Véleményem szerint a magyar szabályozás jelenlegi széttagoltsága indokolttá teszi annak egyszerűsítését és egységesítését. A műtárgymobilitás magánjogi alapjait – így különösen a haszonkölcsön és a letét szabályait – továbbra is indokoltnak tartom a Ptk. rendszerében fenntartani. Ezzel szemben a kulturális javak mobilitására vonatkozó közjogi és eljárási szabályokat célszerű lenne egységesebb szabályozási rendszerbe rendezni, csökkentve a jelenlegi törvényi és rendeleti szintű széttagoltságot. Különösen indokoltnak tartanám a védett kulturális javak kivitelére és behozatalára vonatkozó egységes szabályozás kialakítását, amely a kapcsolódó engedélyezési, garanciális és eljárási rendelkezéseket, valamint azok végrehajtási szabályait is áttekinthető rendszerben fogná össze. Ez véleményem szerint nemcsak a szabályozás átláthatóságát, hanem a jogbiztonságot és a kulturális javak nemzetközi mobilitásában részt vevő intézmények kiszámíthatóbb jogalkalmazását is erősítené.

V. AZ ÉRTEKEZÉS TÉMÁJÁHOZ KAPCSOLÓDÓ SAJÁT KÖZLEMÉNYEK

1. SZTERMEN Orsolya Lili: *Gyűjteményi mobilitás és műtárgykölcsönzés jogi aspektusai*, In: Studia Iurisprudentiae Doctorandorum Miskolciensum – Miskolci Doktoranduszok Jogtudományi Tanulmányai, 2021/2. sz., 95-100.

2. SZTERMEN Orsolya Lili: *Kulturális örökségvédelem közjogi aspektusból*, In: P. Szabó Béla (szerk.): Scientia nobilitat. Debreceni Egyetem ÁJK, Debrecen, 2022, 93-101.

3. SZTERMEN Orsolya Lili: *Kulturális örökség mobilitásának és védett jogi tárgyának bemutatása*, In: Molnár Dániel – Molnár Dóra – Dr. Nagy Adrián Szilárd: XXV. tavaszi Szél Konferencia Tanulmánykötet, I. kötet, Doktoranduszok Országos Szövetsége, Budapest, 2022, 132-146.

4. SZTERMEN Orsolya Lili: *Kulturális javak mobilitásának jogszabályi keretei. A haszonkölcsön-szerződés bemutatása*, In: Publicationes Universitatis Miskolcinensis, Sectio Iuridica et Politica, 2022/2. sz., 418-429.

5. SZTERMEN Orsolya Lili: *A digitális műalkotások megjelenési kérdései I. – Terminológiai problémák*, In: Miskolci Jogtudó, 2022/3. sz., 70-83.

6. SZTERMEN, Orsolya Lili: *Blockchain-based technologies and NFT digital artwork appearance in online surfaces: terminology- and legal determination,* International Journal of Law in Changing World

7. SZTERMEN Orsolya Lili – PRÉM Kata Zsófia és TÓTH Dávid Attila: *Beszámoló a XXVII. Polgári Jogot Oktatók Országos Találkozójáról* (Miskolc, 2022. szeptember 23.), In: Miskolci Jogtudó, 2022/2. sz., 99-108.

8. SZTERMEN Orsolya Lili: *A digitális műalkotások megjelenési kérdései II.: Dologi jogi kérdések*, In: Miskolci Jogtudó, 2023/1. sz., 72-82.

9. SZTERMEN Orsolya Lili: *Distribution of digital artworks on DLT technology based online surfaces – Smart contracting for NFT artworks,* In: Digiital Sociaty and Law, Szeged

10. SZTERMEN Orsolya Lili: *Biztosítási típusok időszaki kiállítás esetében a magyar illetőleg a német muzeális gyakorlatban – kitekintés az állami garanciavállalás lehetőségére*, In: SzIE A jogtudomány sajátosságai online folyóirat, 2024/1. sz.

11. SZTERMEN Orsolya Lili: Insurance Types in Life os Museum Institutions with a Blink to German Insurance Practice, In: Bartkó Róbert (szerk.): Doktori Műhelytanulmányok, Universitas – Győr, 2024, 462-473. o.

12. SZTERMEN Orsolya Lili – JUHÁSZ Ágnes: *Transferring Digital Artworks on Online Market Platforms*, In: Public Governance Administration and Finances Law Review, 2024/1. sz., 59-73. o.

13. SZTERMEN, Orsolya Lili: *Recognition by the Court of The Legal Effect of a Written Contract On the Transfer of Real Estate*, In: Central European Academy Law Review, 2024/2. sz., 263-280.